

**MURHAPERJANTAI JA SISSIPÄÄLLIKÖN SEIKKAILUT – SOTIEN JA
KONFLIKTIEN MATERIAALISET MUISTOT HAILUODOSSA**

Jaakko Ervasti

Oulun yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Arkeologian kandidaatintutkielma

24.4.2019

Ohjaaja: Timo Ylimaunu

Opponentti: Aleksi Kelloniemi

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	3
1. HAILUOTO	4
2. ARKEOLOGISET KOHTEET JA TARINAT	5
2.1. Pakopirtinrotko	5
2.2. Kestin sotamänty	7
2.3. Askelin sotamänty	8
3. TULKINTA	11
3.1. Yhteisön muisti ja sosiaalinen myytti	11
3.2. Luodon muistojen luonne, sankarit ja konnat	13
3.3. Muistojen sekoittuminen ja puiden autenttisuus	15
PÄÄTÄNTÖ	16
BIBLIOGRAFIA	18
LIITTEET	20

JOHDANTO

Hailuodon sotaisa menneisyys on viime aikoina esiintynyt suosittuna ja popularisoituna aiheena mediassa. Muun muassa koko kansan historioitsija Teemu Keskisarja on esitellyt dokumenttiohjelmassaan saaren vaiheita osana Suomen historian synkimpiä hetkiä.¹ Myös Suomen Kuvalehti teki hiljattain ison artikkelin isovihan aikaisista tapahtumista Hailuodossa ja synkistä muistoista eräältä vuoden 1714 päivältä, niin kutsutulta ”murhaperjantailta”.² Oulun edustalla sijaitsevalla saarella tuntuukin olevan erityinen roolinsa 1700-1800-lukujen sotien ja konfliktien näyttämönä, jossa on jo vuosisatojen liikkunut runsaasti tarinoita ja kertomuksia niin vainolaisten veritöistä, sissipäällikkö Löfvingistä, kuin Suomen sodan taisteluistakin. Kuten eversti Ahti Paulaharju on jo vuonna 1949 kirjoittanut: ”Huonojen kulkuyhteyksien takana kun Hailuoto on aina ollut – ja on osaksi vieläkin – muusta maailmasta, ei ole liioin kummeksuttavaa, että vähäisetkin tavallisesta arkielämästä poikkeavat sattumukset pysyvät sitten saarelaisten muistissa jotenkin muuttumattomina taruina kauan aikaa.”³

Kandidaatintutkielmani perehtyy kolmeen Hailuodon kulttuuriperintökohteeseen, Kestin ja Askelin sotamäntyihin ja Pakopirtinrotkoon, sekä niihin liittyvään muistitietoon. Kohteet liittyvät osaksi 1700-1800-lukujen vainovuosia ja kansainvälisten suhteiden kiristymistä tuohon aikaan. Niiden taustalla ovat Suuren Pohjan sodan (1700–1721) aikana ja sen jälkeen koetut miehityskaudet, Ruotsin suurvalta-aseman romahtaminen, sekä Ruotsin ja Venäjän välinen Suomen sota (1808–1809). Tarkoitukseni on selvittää, minkälaista muistitietoa Hailuodon kolmeen arkeologiseen kohteeseen liittyy, sekä kuinka sitä pidetään yllä ja siirretään sukupolvelta toiselle. Sen lisäksi pohdin muistitiedon roolia yhteisön sisäisenä yhdistävänä tekijänä ja sen vaikutusta yhteisen menneisyyden kokemuksen kannalta. Muistitieto tarkoittaa tässä yhteydessä kohteisiin liittyvää tietoa, kertomuksia ja uskomuksia. Valtaosa käyttämästäni muistitiedosta koostuu suullisesta kertomaperinteestä, eli tarinoista, joita Hailuodossa on kerrottu sukupolvelta toiselle vuosien saatossa.

Aiempi tutkimus aiheesta koostuu pitkälti paikallishistoriikkeista ja muista viime aikaisista Suomen historian julkaisuista. Arkeologinen näkökulma Hailuodon synkkään historiaan on vielä lapsen kengissä: merkittävimpana selvityksenä toimii vuonna 2016 tehty

¹ Yle Areena, Pimeä historia: jakso 1, <https://areena.yle.fi/1-2654518> (Katsottu 16.4.2019).

² Suomen Kuvalehti 30/2018: 29–35.

³ Paulaharju 1949: 63.

Hailuodon strategisen kaavan arkeologinen inventointi, jossa myös tutkimani kohteet on mainittu.⁴ Muuten arkeologiset tutkimusintressit saarella ovat keskittyneet pitkään Hailuodon vanhan kirkon kaivausten⁵ ympärille, eikä sotiin liittyviä kohteita ole sen koommin tutkittu. Tutkimillani arkeologisilla kohteilla ei tutkimusten vähäisyydestä johtuen ole edes virallisesti tunnustettua asemaa kiinteinä muinaisjäännöksinä. Oppiaineemme tutkimukselle on siis Hailuodossa tilaa ja kysyntää.

Tutkimukseni perustuu kolmen arkeologisen kohteen lisäksi muutamaan 1700-1800-luvulta peräisin olevaan painettuun lähteeseen, joissa kohteet on mainittu. Perehdyn tutkielmassani kirjallisessa muodossa olevaan muistitietoon, eli sotatarinoihin ja kertomuksiin, jotka on kirjattu ylös jo aiemmin. Lisäksi käytän apunani muuta kirjallisuutta, kuten historian teoksia, joiden kautta pystyn tarkentamaan kohteiden taustoja ja yhteyttä ajalliseen kontekstiinsa. Omina menetelminäni käytän aineiston keruuta, vertailevaa lukemista ja kolmen arkeologisen kohteen havainnointia maastossa. Tutkimukseni tulkintaosiossa merkittävässä osassa ovat aiemmin tehdyt monitieteelliset tutkimukset muistamisesta ja muistitiedosta. Käsitelen Hailuodon sotamuistoja osana paikallisyhteisön kollektiivista muistia ja pyrin selvittämään muistojen ylläpitoon ja arkeologisiin kohteisiin liittyviä yhteisöllisiä tekijöitä. Teoreettisen viitekehyksensä kannalta tutkimukseni sijoittuu historiallisen arkeologian, sosiaalisen arkeologian ja muistitutkimuksen kentälle. Keskeisiä käyttämiäni käsitteitä ovat sosiaalinen muistaminen, yhteisöllinen muisti, muisto ja myytti.

1. HAILUOTO

Hailuoto on noin kahdensadan neliökilometrin kokoinen saari, joka sijaitsee Perämerellä, noin viidenkymmenen kilometrin päässä Oulusta. Saari on oma kuntansa, ja siellä asuu nykyisin noin 1000 asukasta.⁶ Nykyisen saaren tiedetään nousseen merenpinnan yläpuolelle vuoden 325 j.Kr. aikoihin.⁷ Tämän jälkeen saaren maasto on kokenut suuria muutoksia maankohoamisen johdosta; viimeistään 1800-luvulle tultaessa Hailuoto oli yhdistynyt neljästä erillisestä saaresta.⁸ Tulevaisuudessa Hailuoto tulee yhdistymään mantereeseen maan kohotessa entisestään. Varhaisimpia merkkejä asutuksesta Hailuodosta tunnetaan 1050-luvulta, mutta

⁴ Schulz & Itäpalo 2016: 9, 33, 38.

⁵ Esim. Paavola 1988.

⁶ Ks. esim. <https://www.hailuoto.fi/info/tietoa-hailuodosta/> (Luettu 16.4.2019).

⁷ Hicks 1988: 37.

⁸ Hicks 1988: 38.

pysyvän asutuksen ja maanviljelyksen on arvioitu vakiintuneen saarella 1200-luvulla.⁹ Esihistoriallisen asutuksen merkkejä Hailuodossa ei tunneta lainkaan.¹⁰

Keskiajalla Hailuodon asutus ja elinkeinot lähtivät kasvuunsa; esimerkiksi vuoden 1548 maakirjojen mukaan saarella oli jo 43 taloa ja arviolta 300-500 asukasta.¹¹ Osana Ruotsin valtakuntaa myös Hailuoto joutui keskelle 1700-luvulla maata koetelleita vastoinkäymisiä. Ruotsi menetti suurvalta-asemansa Suuressa Pohjan sodassa, ja erityisesti Pohjanmaan paikkakunnat kokivat sodan seurauksena suurta hävitystä.¹² Sotaa seuranneiden miehityskausien myötä myös Hailuodon asukasluku romahti ja maanviljely lakkasi kokonaan 1720-luvulla, eikä elämä saarella elpynyt ennen kuin pikkuviha (1742–1743) oli päättynyt.¹³ Suuren Pohjan sodan päätyttyä Hailuodossa otettiin käyttöön Ruotsin sotaväen ruotujakoon perustuva uudistus armeijan väenotossa.¹⁴ Uuden ruotujaon myötä Hailuotoon perustettiin sotilaiden ylläpidosta vastaavat sotilastorpat, joista kuusi yksikköä muodosti yhden ruodun. Uudistuksen jälkeen Hailuoto liitettiin Ruotsin vallan loppuun saakka osaksi Kemin komppaniaa, josta sen osuus oli 12 miestä.¹⁵

2. ARKEOLOGISET KOHTEET JA TARINAT

2.1. Pakopirtinrotko

Pakopirtinrotko on syvä luonnonmuodostuma Hyypänmäellä, noin kilometrin päässä luodon läpi kulkevalta päätieltä (ks. kuva 1 ja kuva 2). Perimätiedon mukaan rotkossa on isovihan aikana sijainnut piilopirtti, jonne eri puolilta Pohjanmaata tulleet pakolaiset ovat piiloutuneet venäläisiltä kasakoilta.¹⁶ Vanhoissa luotolaisten muistelmissa Pakopirtinrotkoa on kuvailtu korkeiden töyrien eli kumpareiden ja suurten mäntyjen suojaamaksi piilopaikaksi. Useissa kuvauksissa mainitaan, kuinka rotko oli aikoinaan taitavasti katettu puun ja turpeen avulla niin, että sitä oli vaikea tunnistaa ulkoapäin.¹⁷ Minkäänlaisia puurakenteita tai muita merkkejä piilopirtistä ei kuitenkaan tiedetä säilyneen meidän päivillemme. Arkeologisena kohteena Pakopirtinrotko on melko helppo erottaa ympäristöstään sitä ympäröivien korkeiden kukkuloiden ansioista; itse Hyypänmäki lienee erottuvimpia maastonkohtia koko saarella.

⁹ Esim. Hicks 1988.

¹⁰ Schulz & Itäpalo 2016: 1.

¹¹ Julku 1988: 179.

¹² Esim. Lindqvist 2014; Vilkuna 2005.

¹³ Esim. Hicks 1988: 68.

¹⁴ Wigren 1992: 13–14.

¹⁵ Wigren 1992: 14.

¹⁶ Esim. Paulaharju, S 1914: 147; Paulaharju, A 1949: 64; Merilä 2003: 113.

¹⁷ Esim. Paulaharju 1914: 147.

Kohteen ympäristö on säilynyt aktiivisena; aivan rotkon vieressä sijaitsee ampumarata ja hiihtomaja, talvisin vierestä kulkee latu. Pakopirtinrotko onkin selkeästi säilyttänyt merkityksensä paikallisväestön keskuudessa, vaikka sillä ei ole asemaa kiinteänä muinaisjäänneksenä. Itse määrittelen Pakopirtinrotkon kuitenkin arkeologiseksi kohteeksi¹⁸, ennen kaikkea paikallisyhteisön kultti- ja tarinapaikaksi.

Pakopirtinrotko liittyy osaksi Hailuodon isovihan (1713-1721) aikaisia vaiheita. Ruotsin armeijan kärsittyä ratkaisevia tappioita Suuressa Pohjan sodassa alkoi valtakunnan itäosassa venäläisten miehityskausi, jonka tarkoituksena oli saada entinen suurvalta lopullisesti nujerrettua.¹⁹ Venäläisten kasakoiden tiedetään terrorisoineen Pohjanmaata siviiliväestöä ryöstäen ja surmaten, sekä käyttäen poltetun maan taktiikkaa. Hailuodolla kerrotaan tapahtuneen isovihan ajan kammottavin verilöyly syksyllä 1714. Tarinoiden mukaan Hailuotoon saapuneet kaksisataa kasakkaa löysivät saarella pakoilleen väestön ja surmasivat satimeen jääneet pakolaiset yhden yön ja aamun aikana.²⁰ Hailuodolla jäi elämään tarina murhaperjantaista, vuoden 1714 matinpäivästä tai sen jälkeisestä perjantaista, jolloin saarella tapettiin joidenkin kertomusten mukaan jopa 800 pakolaista.²¹ Erään kertomuksen mukaan luodolla tapettiin murhaperjantaina kaikki paitsi yksi perhe, joka säästettiin hautaamaan sadat vainajat.²²

Isovihan aikaisia piilopirttejä tunnetaan laajalti ympäri maata²³, eikä Pakopirtinrotko ole siinä mielessä kovinkaan poikkeuksellinen 1700-luvun muistopaikka. Enemminkin sen voi tulkita osaksi laajempaa kansanperintöä, isovihan kauhuja ja tarinoita siitä, kuinka kansa pakeni metsiin ja majoihin. Paikkana Hyypännäellä sijaitseva rotko sopisi piilopirtiksi hyvin, eikä mielestäni ole kovinkaan kaukaa haettua, kuinka tasaisuudestaan kuuluisalla Pohjanmaalla hiemankin erilaiset maastonmuodostumat yhdistyvät pakotarinoihin. Eräs luodolla sijainnut pakopirtti mainitaan myös Hailuodossa 1700-luvulla vierailleen rovasti Jaakko Carlqvistin kertomuksissa.²⁴ Rovasti kertoo, kuinka tammikuun kolmas päivä luodolle saapui kaksisataa väkivaltaista kasakkaa, joilta hän piiloutui muutamien talonpoikien kanssa erääseen turvalliseksi kokemaansa metsäpirttiin. Piilo paljastui jo ennen matinpäivää, mutta rovasti

¹⁸ Arkeologisella kohteella tarkoitan tässä yhteydessä esimerkiksi maaston merkkejä ja luonnon rakenteita, joihin yhdistyy ihmisen toiminta.

¹⁹ Esim. Rauta 1943; Vilkuna 2006; Lindqvist 2013.

²⁰ Vilkuna 2006: 97.

²¹ Suomen Kuvalehti 30/2018.

²² Esim. Vilkuna 2006: 95.

²³ Esim. Rauta 1943: 111.

²⁴ Carlqvistin kertomus on julkaistu Raudan teoksessa Isoviha (1943).

kertoo selvinneensä kasakoilta puolustautumalla keihäällä ja lupaamalla näille rahaa. Murhaperjantaista Carlqvist mainitsee, kuinka hänet vangittiin, sekä vietiin viikoksi arestiin ja pakkotyöhön. Vaikka rovasti kuvailee matinpäivää erityisen surkeaksi päiväksi Hailuodolla, voi hänen kertomustaan pitää hieman vaihtoehtoisena näkemyksenä murhaperjantaista. Carlqvist ei mainitse murhattujen poikkeuksellisesta lukumäärästä sen tarkemmin, vaan toteaa, kuinka elämä oli tuohon aikaan ”samantapaista kaikkialla Suomessa”.

2.2. Kestin sotamänty

Kestin sotamänty on vanha kelohonka, luotolaisten puheessa tarripuu, joka seisoo Kestintien varrella, noin puoli kilometriä Hailuodon kirkolta kaakkoon (ks. kuva 1 ja kuva 3). Vanhoissa kertomuksissa männyn sijainti kuvataan usein Kestin, Hahdon ja Kilpisen talojen kohdalla sijaitseväksi pihamaaksi.²⁵ Tarinoiden mukaan Kestin sotamänty oletetaan satojen vuosien ikäiseksi, ja sitä kuvaillaan muun muassa suureksi ”merituulen tuivertamaksi ikäpetäjäksi”.²⁶ Nykyisinkin mänty erottuu selkeästi ympäristöstään isokokoisena puuna, vaikka se onkin menettänyt latvansa myrskyssä vuonna 1964.²⁷ Museoviraston luokituksessa Kestin sotamänty ei ole kiinteä muinaisjäännös, vaan muunlainen kulttuuriperintökohde, joka on luokiteltu kultti- ja tarinapaikaksi.²⁸

Hailuotolaisten kertomaperinteessä Kestin sotamäntyyn liittyy erilaisia tarinoita: yleisimmin puu yhdistetään pikkuvihan aikaiseen kahakkaan sissipäällikkö Tapani Löfvingin joukkojen ja venäläisen majuri Ortenci Eranontz Zuchinin joukkojen välillä 27.5.1743.²⁹ Kahakka liittyy uuteen venäläisten miehityskauteen, joka oli nimensä mukaisesti isovihaa rauhallisempi. Pikkuviha sai alkunsa, kun Ruotsin sotajoukot julistivat Venäjälle revanssisodan, jonka tarkoituksena oli palauttaa edellisen vuosisadan suurvalta-asema.³⁰ Näin kutsuttu Hattujen sota osoittautui kuitenkin Ruotsin kannalta alusta asti katastrofaaliseksi, ja ennen pitkää venäläiset sotajoukot miehittivät jälleen Suomea. Venäläisten sotatoimet houkuttelivat Hailuotoon myös yhden 1700-luvun tunnetuimmista Ruotsin armeijan sisseistä, kapteeni Tapani Löfvingin, joka tuohon aikaan oli jo kertaalleen eronnut armeijan

²⁵ Esim. Paulaharju 1949: 65.

²⁶ Paulaharju 1949: 65.

²⁷ Kaleva 16.8.1964: ”Hailuodon sotamänty myrskyn runtelemana”.

²⁸ Ks. Museovirasto. Kulttuuriympäristön palveluikkuna:

https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1000030467 (Luettu 16.4.2019).

²⁹ Esim. Paulaharju 1949: 65.

³⁰ Esim. Lindqvist 2013: 319.

palveluksesta.³¹ Löfving saapui aluksi Tornioon, mutta sai käskyn siirtyä osastoineen Hailuotoon omien muistelmiensa mukaan 4.5.1743.³² Hän kuvailee, kuinka venäläisosasto nousi maihin Hailuodossa toukokuun 27.päivänä, jolloin hän hyökkäsi joukkoineen oitis sen kimppuun. Tarinoiden mukaan Kestin sotamännyn kohdalla käydyssä taistelussa surmansa sai parikymmentä venäläistä sotilasta majuri Zuchin mukaan lukien. Löfvingin osaston tappioiksi on mainittu noin kymmenen suomalaista sotilasta. Taistelun päätteeksi Löfvingin onnistui karkottamaan venäläiset Hailuodosta.

Kuuluisan sissipäällikön vaiheet saarella ovat isovihan kauheuksien ohella jääneet erityisen selkeästi hailuotolaisten muistiin. Erilaisissa tarinoissa kahakkaan yhdistetään lukuisia henkilöitä, etenkin 1700-luvun hailuotolaisia. Eräässä kertomuksessa kerrotaan, kuinka taistelussa kunnostautuivat luotolaiset Hentun veljekset, Juho ja Jaako, joista ensimmäisen kerrotaan saaneen surmansa jo taistelun alkaessa, kun taas toinen tappoi seitsemän venäläistä.³³ Eräässä Hailuodon historiikissa taas mainitaan nimeltä jokainen taistelussa kaatunut suomalaissotilas.³⁴ Mielenkiintoista on myös sissipäällikkö Löfvingin ympärille luotu sankarimyytti; hänen kerrotaan muun muassa pelastaneen kirkkoherra Kranckin, jonka majuri Zuchin oli pakottanut mukanaan taistelupaikalle.³⁵ Samassa yhteydessä Löfvingin kerrotaan myös surmanneen venäläismajurin ampumalla tätä paitansa hopeanapilla, jonka oli kivääriinsä asettanut, sillä lyijyluoti ei Zuchiniin tehonnut. Taistelun tapahtumapaikka kuitenkin sekoittuu eri muistelmissa. Vaikka kahakka useimmiten yhdistetään Kestin sotamäntyyn, mainitaan esimerkiksi muutamassa historiikissa sen tapahtuneen toisen sotamännyn kohdalla Askelissa.³⁶ Kumpikin sotamänty vaikuttaisi Tapani Löfvingin päiväkirjan ja 1700-luvun Hailuodon kartan perusteella varsin mahdolliselta tapahtumapaikalta.³⁷ Kumpikin muun muassa sijaitsee rannan tuntumassa lähellä mahdollista maihinnoituspaikkaa.

2.3. Askelin sotamänty

Askelin sotamänty sijaitsee pellon laidalla Ojakylässä, Askelin tilan yhteydessä (ks. kuva 1 ja kuva 4). Hailuodon kirkolta etäisyys on noin neljä kilometriä koilliseen. Kookas mänty on tarinoiden mukaan niin ikään satojen vuosien ikäinen, mutta Kestin sotamäntyyn verrattuna

³¹ Rauta 1943: 82.

³² Löfving 2000 [1743].

³³ Paulaharju 1949: 66.

³⁴ Suomela 1969: 22.

³⁵ Frosterus 1987 [1815]; Paulaharju 1949: 66.

³⁶ Suomela 1979: 103; Wigren 1987: 15.

³⁷ Ks. Löfving 2000 [1743]: 16–17.

silminnähdn hyväkuntoinen. Askelin sotamänty on myös luokiteltu muuksi kulttuuriperintökohteeksi³⁸, ja lisäksi se on rauhoitettu luonnonsuojelulain nojalla (ks. kuva 5). Mänty erottuu maastossa selkeästi kokonsa ansiosta, vaikka viime aikoina puun ympäristö on jonkin verran metsittynyt. Esimerkiksi Samuli Paulaharjun kirjassa olevasta yli sadan vuoden takaisesta valokuvasta³⁹ huomaa, kuinka Askelin sotamänty oli aiemmin vielä erottuvampi maamerkki ympäristössään.

Myös Askelin sotamäntyyn liittyy erilaista muistitietoa ja kertomuksia. Monissa tarinoissa sitä pidetään Suomen sodan aikaisena taistelupaikkana, jonka kohdalla kahakoitiin vuonna 1808.⁴⁰ Tuohon aikaan Ruotsin ja Venäjän suhteet olivat muuttuneet konfliktiksi, jonka päätyttyä Suomi liitettiin Venäjän suuriruhtinaskunnaksi. Hailuodossa sotaan liittyy tarina Väntelässä olleesta sotilassairaalaista, jota vartioinut osasto kohtasi joukon venäläisiä kasakoita Askelin sotamännyn edustalla huhtikuussa 1808.⁴¹ Venäläisten kerrotaan nousseen maihin lähistöllä ”Askelin Paskaperällä” ja kohdanneen puun kohdalla ”vastaanoton Ruottin puolesta”, eli Ruotsin armeijan sotajoukot.⁴² Jo ajalta ennen Askelin taistelua Hailuodossa liikkuu Suomen sodan tarinoita, joissa venäläisten kerrotaan saapuneen saarelle jäitä pitkin ja muun muassa varastaneen eräältä tilalta lehmän.⁴³ Eräässä historiikissa kuvataan saarella ollut sairaala, muttei taistelua; tarinassa mainitaan sairaita kuljettanut alus, joka oli Hailuotoon matkalla joutunut merihätään lisäten kuolemansairaiden tuskia.⁴⁴

Kertomusten tapahtuma-aikana, huhtikuussa 1808, Suomen sodan painopiste oli kuin olikin Pohjois-Suomessa. Ruotsin armeijan joukot kiiruhtivat alkuvuodesta kohti Oulua, jonka lähettyville oli tarkoitus saada pääarmeija siirrettyä ennen kevättulvien alkamista.⁴⁵ Venäläisten pelättiin saartavan Oulun merta pitkin, ja muun muassa sotamarsalkka J.A. Sandelsin tiedetään lähettäneen 150 miehen kokoisen osaston Hailuotoon 21. huhtikuuta turvatakseen kaupungin selustan.⁴⁶ Merkittävistä taisteluista Hailuodosta ei kuitenkaan ole mainintoja, vaan suurimpina yhteenottoina sodan alkuvaiheilta pidetään muun muassa Pyhäjoen ja Siikajoen taisteluita.

³⁸ Ks. Museovirasto. Kulttuuriympäristön palveluikkuna:

https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1000030466 (Luettu 16.4.2019).

³⁹ Paulaharju 1914: 150.

⁴⁰ Esim. Paulaharju 1914; Paulaharju 1949; Merilä 2003.

⁴¹ Merilä 2003.

⁴² Paulaharju 1949: 68.

⁴³ Paulaharju 1914: 149; Paulaharju 1949: 66.

⁴⁴ Suomela 1969: 25.

⁴⁵ Lappalainen et al. 2008: 53–60.

⁴⁶ Lappalainen et al. 2008: 98.

Tarina Vätelän sotilassairaalan vartio-osaston ja venäläisten välisestä kahakasta tuntuukin jääneen elämään lähinnä hailuotolaisten keskuudessa. Kevään 1808 tapahtumien jälkeen sota painottui muualle Suomeen. Näkemykseni mukaan seuraava otollinen ajankohta Hailuodon taisteluille syntyy loppuvuodesta, kun Ruotsin armeija perääntyi kohti Oulua ja venäläiset joukot marssivat kaupunkiin marraskuun viimeisenä päivänä.⁴⁷ Tässä vaiheessa sota alkoi kuitenkin jo lähestyä loppuaan, Ruotsin armeijan tilanne oli jo toivoton, eikä kaikilla suomalaissotilaille ollut enää motivaatiota jatkaa sodankäyntiä.⁴⁸

Askelin sotamännyn muistoissa tärkeää on kuitenkin huomata, kuinka paljon erilaisia tarinoita samaan puuhun liittyy, ja kuinka muistelmat sekoittuvat useasti Kestin sotamännyn kanssa. Monissa Hailuodon historiikeissa Askelin sotamänty yhdistetään nimenomaan pikkuvihan aikaiseen taisteluun ja Suomen sodan tapahtumat Hailuodossa mainitaan vain ohimennen.⁴⁹ Suomen sodan aikaisen taistelun sijaan monissa historiikeissa ja muistelmissa painotetaan lähinnä Hailuodon asemaa strategisena alueena, jonka kautta venäläisten pelättiin pääsevän jäitä pitkin Ouluun.⁵⁰ Omasta mielestäni kaikkein mielenkiintoisinta on, kuinka Suomen sodan tapahtumat esitetään Hailuodossa toimineen kirkkoherra E.J. Frosteruksen tekemässä historiikissa vain seitsemän vuotta myöhemmin, vuonna 1815. Kirkkoherra mainitsee, kuinka venäläiset saapuivat Hailuotoon syksyllä 1808 ja muiden tuhotöidensä ohella takavarikoivat useilta luotolaisilta näiden veneet.⁵¹ Vätelän sotasairaala tai Hailuodon taistelusta hän ei mainitse sanallakaan. Yhtä lailla Frosterus pitää Askelin sotamäntyä pikkuvihan aikaisen kahakan näyttämönä.⁵²

Oli taistelu mikä hyvänsä, Askelin sotamännystä liikkuu laajalti tarinoita siitä, kuinka puu on yhtä lailla saanut osumia ja kuinka siitä on vielä 1900-luvulla kaivettu tykinkuulia.⁵³ Yksi keskeisiä havaintojani kohteiden luona olikin se, että kummassakin sotamännystä näkyi selkeästi puukolla tai muulla teräaseella tehtyjä reikiä (ks. kuva 6). Tykinkuulien tai luotien kaivamisen lisäksi reiät voivat toki olla peräisin esimerkiksi yksinkertaisista merkeistä, joita puihin on eri aikoina voitu tehdä. Joka tapauksessa yhdistän puissa näkyvät jäljet aktiiviseen

⁴⁷ Lappalainen et al. 2008: 255.

⁴⁸ Lappalainen et al. 2008: 259.

⁴⁹ Esim. Wigren 1987: 19; Suomela 1979: 102.

⁵⁰ Esim. Suomela 1969: 25.

⁵¹ Frosterus 1987 [1815]: 90.

⁵² Frosterus 1987 [1815]: 89.

⁵³ Esim. Suomela 1969; Merilä 2003.

ihmistoimintaan muistopaikoilla. Mielenkiintoista on myös se, kuinka tykinkuulien kaivamisen lisäksi kertomuksia liikkuu myös niiden esittelystä paikallisessa koulussa.⁵⁴

3. TULKINTA

3.1. Yhteisön muisti ja sosiaalinen myytti

Muistamisen yhteisöllisyyttä on tutkittu laajalti muun muassa arkeologian, antropologian ja kulttuurimaantieteen aloilla. Brittiläinen sosiaaliantropologi Paul Connerton puhuu erilaisista muistin ulottuvuuksista: hänen mukaansa sosiaalisen muistin (*social memory*) voi jakaa yksilön henkilökohtaiseen kokemukselliseen muistiin, kognitiiviseen muistiin ja ruumiilliseen tapaan muistaa erilaisen toiminnan kautta.⁵⁵ Vaikka muistamista pitäisi itsessään henkilökohtaisena prosessina, Connerton painottaa, kuinka siihen aina liittyy yhteisesti jaettuja tunnusmerkkejä, kuten paikkoja ja päivämääriä.⁵⁶ Hänen mukaansa niin kaukaisiin, kuin läheisiinkin muistoihin liittyvät intressit ja ajatukset jaetaan yhteisössä, jonka jäsenenä yksilö toimii. Connertonin mukaan ryhmän muistamiseen liittyy muistojen paikantaminen. Tämä on selkeästi havaittavissa myös Hailuodossa, jossa arkeologiset kohteet auttavat pitämään vuosisatojen takaisia muistoja yllä: esimerkiksi pikkuvihan aikaisesta taistelusta muistuttaa mänty, joka on vahvasti läsnä jokapäiväisessä elämässä. Connertonin sanoin yhteisön muistot kiinnittyvät yhtä lailla konkreettisiin ja henkisiin, ajatuksissamme eläviin tiloihin.⁵⁷

Amerikkalainen arkeologi James Delle on luonut oman mallinsa yhteisöllisten muistojen ylläpitämisestä. Hän jakaa yhteisöllisen muistin (*collective memory*) kolmeen osaan: valtion, tai muun ylemmän auktoriteetin ylläpitämään julkiseen muistiin (*public memory*), pienemmän yhteisön itsenäiseen sosiaaliseen muistiin (*social memory*) ja virheellisten muistojen ylläpitoon liittyvään sosiaaliseen myyttiin (*social myth*).⁵⁸

Dellen teorian mukaisesti valtaosa Hailuodon sotien ja konfliktien muistamista tapahtuu paikallisyhteisön keskuudessa sosiaalisena muistamisena. Pakopirtinrotko ja sotamännyt ovat pitkälti hailuotolaisten merkityksellistämää kohteita, jotka odottavat vielä tunnustamistaan yleisessä historiankirjoituksessa ja kansallisessa muistissa. Mielestäni kuvastavaa on, että kohteita ei ole edes luokiteltu varsinaisiksi muinaisjäännöksi, vaikka jokainen niistä on yli sata vuotta vanha, ja esiintyy Hailuodon historiaa ja kulttuuriperintöä käsittelevässä

⁵⁴ Suomela 1979: 103.

⁵⁵ Connerton 1989: 22.

⁵⁶ Connerton 1989: 36.

⁵⁷ Connerton 1989: 37.

⁵⁸ Delle 2008: 64–67.

kirjallisuudessa hyvinkin yleisesti. Kohteilla ei myöskään ole kylttejä tai muita esitteitä, vaan muistoja pitävät yllä paikalliset ihmiset, joilla on tieto kunkin kohteen menneisyydestä. Lisäksi tulkitsen, että Suomen sodan tapahtumat Askelin sotamännillä saattavat liittyä myös Dellen mainitsemaan sosiaaliseen myyttiin: yhteisö muistelee tapahtumaa, jota ei välttämättä ikinä ole tapahtunutkaan. Etenkin kirkkoherra Frosteruksen muistelmat herättävät epäilyksiä siitä, käytiinkö Askelilla kuvailtua taistelua tosiasiaissa ollenkaan, vai sekoittuuko muisto johonkin muuhun vaiheeseen saaren historiassa. Samoin Pakopirtinrotkoon liittyvissä tarinoissa on myyttisiä piirteitä: hurjimmat tarinat murhaperjantaista eivät tunnu täysin osuvan yksin tuohon aikaan saarella vierailleen rovasti Carlqvistin kertomusten kanssa.

Suomalainen maantieteilijä Petri Raivo on tutkinut historiallisia taistelupaikkoja muistojen ylläpitäjinä. Hän korostaa sitä, kuinka muistaminen on jatkuvassa muutoksessa oleva prosessi: taistelupaikkojen muistot ja merkitykset elävät nykyhetkessä tehdyissä tulkinnoissa.⁵⁹ Raivon mukaan muistoja esitetään ja luodaan jatkuvasti uudestaan. Hän esittää neljä tekijää, joiden kautta historiallista maisemaa tulkitaan nykypäivän näkökulmasta: merkitseminen (*marking*), nimeäminen (*naming*), näkeminen (*seeing*) ja hallitseminen (*controlling*).⁶⁰

Kaikki Hailuodon kolme kohdetta sopivat Raivon luokitteluun mielestäni hyvin, sillä ne elävät yhteisön muistissa saaren keskeisinä konflikti- ja taistelupaikkoina. Kohteiden merkitseminen tarkoittaa niiden lisäämistä esimerkiksi karttoihin tai turistioppaisiin; lisäksi sotamäntyjen voi itsessään katsoa toimivan taistelupaikkojen merkitsijöinä selkeästi erottuvina maamerkkeinä. Paikan nimeäminen on tärkeä osa muistamista, sillä se luo mieleen assosiaatioita ja osoittaa muistamisen näkökulmaa, eli sitä kuka muistelee. Pakopirtinrotkon nimi osoittaa kohteen muistamista luotolaisten näkökulmasta ja luo mielikuvia paikasta, jonne vainoajia on paettu oman hengen uhalla. Näkeminen tarkoittaa muistamiseen liittyvää tarvetta havaita paikoissa autenttisia viitteitä itse tapahtumiin. Yhtenä osoituksena tästä pidän muun muassa sotamäntyihin tehtyjä reikiä, joista tykinkuulat on tarinoiden mukaan kaivettu pois. Hallitseminen on osa muistamisen poliittisuutta ja liittyy usein voittavan osapuolen valtaan määrittellä muistot. Hailuodossa muistojen hallitsemista osoittaa etenkin tarinat Tapani Löfvingistä, joka voitokkaana sissipäällikkönä karkotti vihollisen saarelta.

⁵⁹ Raivo 2015: 95.

⁶⁰ Raivo 2015: 97.

3.2. Luodon muistojen luonne, sankarit ja konnat

1700-1800-lukujen sotien ja konfliktien muistaminen Hailuodossa on osa pienyhteisön ylläpitämää traditiota tavallisen kansan keskuudessa. Täytyy muistaa, että Hailuoto oli tuohon aikaan puolikirjallinen talonpoikaisyhteisö, jossa suullinen perimätieto merkitsi valtaosaa käsityksestä omasta menneisyydestä. Kansan kertomuksissa tositapahtumat ovat jossain määrin sekoittuneet narratiiveihin ja tapahtumista luotuihin kertomuksiin. Sodista liikkuneet tarinat voi tulkita yhdeksi tavaksi käsitellä tragedioita; erityisesti isoviha muistetaan suurena pohjalaisena traumana, jonka ymmärtämiseen Pakopirtinrotkon kertomukset liittyvät. Kertomuksien ja myyttien avulla tapahtuneita jäseneltiin ja kerrottiin eteenpäin, sekä hahmotettiin yhteisön sen aikaista tilaa. Hailuodossa esimerkiksi tiedetään, kuinka isovihan seurauksesta tilat olivat autioituneet ja lukuisat luotolaiset surivat surmattuja tai vangeiksi joutuneita perheenjäseniään.⁶¹ 1700-luku oli Ruotsin valtakunnan itäosassa levotonta aikaa, jonka kauheudet ovat varmasti herättäneet lukuisia kertomuksia, joiden avulla tapahtumia on käsitelty. Esimerkiksi isovihan ajan kertomuksissa oleellista on ollut sen mielekkyyden lisäksi kuulijan kyky samaistua tarinaan, sekä tarinan sitoutuminen vahvasti aikaan ja paikkaan.⁶² Ei siis mielestäni ole sattumaa, että Hailuodossakin yhteiset kokemukset ja kertomukset omasta historiasta on liitetty Pakopirtinrotkon tai sotamäntyjen kaltaisiin kohteisiin.

1700-1800-lukujen sotien ja konfliktien muistaminen on alusta saakka ollut tärkeää uhrien kunnioittamisen lisäksi kansallisen historiakäsityksen muodostumisen vuoksi. Kohteisiin liittyvät vuodet 1714, 1743 ja 1808 kuuluvat kaikki sortovuosiin, jotka olivat merkittävä vedenjakaja maamme historiassa.⁶³ Keskeistä on se, että satoja vuosia kestäneen yhteisen historian rinnalle alkoi muodostua suomalaisten omia kokemuksia ja käsityksiä erillisestä menneisyydestä emämaan, Ruotsin kanssa. 1700-luvun vainojen seurauksena tyytyväisyys Ruotsin kuninkaaseen alkoi suomalaisten keskuudessa laskea: monin paikoin ajateltiin, että kuningas ei ollut pitänyt huolta valtakunnan itäisestä osasta, ja vainojen pakeneminen Ruotsin puolelle saatettiin nähdä petturuutena.⁶⁴ Hailuodossa 1700-luvun vainot koettiin tulkintani mukaan jopa vielä erityisempänä, pohjoispohjalaisena kokemuksena, johon liittyi erityisen traagiset vaiheet tarinoineen. Mielestäni etenkin kertomukset murhaperjantaista kuvastavat selkeästi luotolaisten käsityksiä omista erityisistä kokemuksistaan.

⁶¹ Esim. Wigren 1987: 14.

⁶² Esim. Vilkuna 2005: 22.

⁶³ Vilkuna 2005: 493–501.

⁶⁴ Vilkuna 2005: 486–494.

Myöhemmin ajan muistot yhdistyivät vielä selkeämmin osaksi nationalistista historiankirjoitusta ja menneisyydenkuvaa. Erityisesti isovihan aikaiset tarinat liitettiin suomalaisten omaan historiakäsitykseen ja niitä tiedetään käytetyn muun muassa bolševismiin vastaisessa propagandassa.⁶⁵ Nationalistiset tulkinnat isovihasta esiintyvät erityisesti 1900-luvun alkupuolen kirjallisuudessa. Esimerkiksi Viljo Raudan vuoden 1943 Isoviha-teoksen esipuheessa kirjoitetaan, kuinka ”Isonvihan ajan rinnalla nykyisen sotamme rasitukset ovat suhteellisen pieniä” ja kuinka ”kansa, joka on läpikäynyt Isonvihan kirastulen on selviävä voittajana nykyisessä sodassaan”.⁶⁶

Erityisen silmiinpistävää on Ruotsin sotaväen sissien monitulkintainen rooli 1700-luvun vainojen muistoissa. Hailuodon sotamuistoissa sissipäällikkö Tapani Löfvingistä huokuu kuva ”luodon sankarina”, joka taitavana ja viekkaana sotilaana surmaa Zuchinin myyttisellä tavalla ja pelastaa saaren vihollisen valloitukselta. Kuitenkin sissit muistetaan monin paikoin jopa yhtä suurina konna, kuin venäläiset kasakat: yleisesti heidän kerrotaan olleen raakalaisia, jotka kävivät sotaa omilla säännöillään siviiliväestöstä piittaamatta.⁶⁷ Tyypillisiä ovat myös tarinat siitä, kuinka venäläiset usein kostivat sissien tuhotyöt tavalliselle kansalle 1700-luvun Pohjanmaalla. Isovihan aikaan siviiliväen on usein kuvattu jääneen ”kahden tulen väliin” kasakoiden ja sissien armoille.⁶⁸

Myös Löfving on jäänyt historiaan kyseenalaisena hahmona. Häntä on pidetty paitsi legendaarisen taitavana sotilaana, myös häikäilemättömänä ja raakana miehenä, jonka teoista oli tavalliselle kansalle sekä hyötyä, että haittaa.⁶⁹ Vaikka Löfvingiin liittyvissä muistoissa on selkeitä sankarillisia piirteitä, kuvataan häntä eräässä Hailuodon historiikissa myös seuraavasti: ”Tapani Löfvingin voittoisa muisto ei ollut Hailuodossa ihailun ja kunnioituksen kohteena, päin vastoin siitä on kansa vaiennut, ehkä juuri luotolais-sukujen miesten häväistyksen johdosta.”⁷⁰ Tulkintani mukaan muistot sisseistä ovat myöhemmin muuttuneet positiivisemmiksi ajan kuluessa, mistä pidän osoituksena myös Hailuodossa elävää Löfving-myyttiä.

⁶⁵ Vilkuna 2005: 533.

⁶⁶ Sihvo 1943: 2.

⁶⁷ Esim. Rauta 1943: 112–117; Vilkuna 2005: 93–97.

⁶⁸ Rauta 1943: 112.

⁶⁹ Rauta 1943: 74.

⁷⁰ Suomela 1979: 101.

3.3. Muistojen sekoittuminen ja puiden autenttisuus

Kuten jo aiemmin on useamman kerran tullut esille, ovat etenkin Hailuodon sotamäntyihin liittyvät muistot monin paikoin sekoittuneet keskenään: esimerkiksi pikkuvihan aikainen kahakka yhdistetään vuoroin kumpaankin kohteeseen.⁷¹ Ristikkäisistä tarinoista on mainintoja jo varhaisessa vaiheessa. Muun muassa Ahti Paulaharju toteaa vuonna 1949 ilmestyneessä kirjoituksessaan, kuinka Suomen sodan aikaisia tarinoita ”haastellaan siellä täällä kylällä, jopa usein sotkien eräitä taruja pikku- tai isovihan aikaan”.⁷² Sotatarinoiden ja muistelmien keskeisenä piirteenä huokuu niiden muistinvaraisuus ja muuttuminen eri kertojien vaikutuksesta. Suulliseen kertomaperinteeseen tiedetään aiemmin liittyneen vahvasti tarinankerronnallisia piirteitä; esimerkiksi isovihan aikaisiin muistoihin on saattanut yhdistyä luonnonoikkujen tai jopa yliluonnollisten ilmiöiden selittäminen sotatarinoiden avulla. Esimerkiksi Lohjalla ja Janakkalassa liikkui pitkään isovihan aikainen tarina verikivestä, jonka kerrottiin hikoilevan verta, sillä sen kohdalla oli venäläinen soturi tappanut vaimonsa.⁷³ Hailuodon kohteisiin liittyvien tarinoiden sekoittumisessa näen yhtenä merkittävänä syynä myös sotamuistojen luonteen vaikeina ja vahvoja tunteita herättävinä kokemuksina. Ei liene sattumaa, että esimerkiksi J.L. Suomelan kirjoittamassa paikallishistoriikissa vainovuosia kuvataan sanoilla ”sitä aikaa, josta ei paljon puhuta”.⁷⁴

Samalla, kun Askelin sotamäntyyn yhdistetään eriaikaisia kertomuksia, on hyvä huomata, kuinka Kestin sotamänty loistaa poissaolollaan monissa kertomuksissa.⁷⁵ Toisistaan eriytyvät muistot herättävät väkisinkin kysymyksiä sotamäntysten autenttisuudesta pikkuvihan ja Suomen sodan aikaisina taistelupaikkoina. Muistitietoa tutkiessa ei kuitenkaan ole aina niin suurta merkitystä sillä, ovatko tarinat pilkulleen korrekteja tai yhteensopivia keskenään: tärkeämpi seikka on niiden merkitys paikallisille, yhteisölle ja sen identiteetille. Itse kohteen alkuperäisyys ei myöskään aina ole muistamisessa tärkein asia: esimerkiksi Oulusta tiedetään tapaus, jossa vuoden 1916 hirttopuun muistomerkkinä toimii vieressä kasvava nuorempi puu.⁷⁶ Näkemykseni mukaan Hailuodon sotamännyt ovat vuosisatojen ajan olleet näkyviä maamerkkejä, joiden avulla ympäristöä on ollut helppo merkityksellistää ja joihin on ollut luonteva liittää erilaisia muistoja. Pidän myös mahdollisena sitä, että Askelin sotamänty on ollut

⁷¹ Paulaharju 1914; Paulaharju 1949. vrt. Suomela 1969; Wigren 1987.

⁷² Paulaharju 1949: 66–67.

⁷³ Vilkuna 2005: 516.

⁷⁴ Suomela 1979: 102.

⁷⁵ Esim. Suomela 1969; Wigren 1987.

⁷⁶ Ikäheimo & Äikäs 2018.

kohteena tunnetumpi esimerkiksi sijaintinsa vuoksi, minkä myötä siihen on ollut helpompi yhdistää erilaiset muistot. Joka tapauksessa voidaan sanoa, että samalla lailla kuin puut muuttuvat vuosien kuluessa, elävät myös niihin liittyvät muistot aikojen saatossa.

PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkielmassa olen perehtynyt kolmeen Hailuodossa sijaitsevaan sodan kulttuuriperintökohteeseen, Kestin ja Askelin sotamäntyihin ja Pakopirtinrotkoon, sekä selvittänyt niihin liittyvää monenkirjavaa muistitietoa useasta näkökulmasta. Sotatarinoiden lisäksi olen verrannut kohteita yhteisöllisestä muistamisesta tehtyihin tutkimuksiin ja tehnyt huomiota paikkojen ja kertomusten merkityksestä Hailuodossa aikojen kuluessa. Tämän lisäksi olen peilannut yhteisön omaa historiakäsitystä hieman yleisempään tapahtumien kulkuun, kansainvälisten suhteiden muutokseen ja Ruotsin valtakunnan vaiheisiin 1700-1800-luvuilla. Luotolaisten vanhat sotakertomukset loivat minulle kuvan Hailuodon omanlaisesta identiteetistä, joka on elänyt saarella vuosisatojen ajan irrallaan mantereen puolella sattuneista tapahtumista. Näkemykseni mukaan vanhat sotamuistot ovat tärkeä osa luotolaisten yhteistä menneisyyttä yhdistävine koettelemuksineen ja omine sankareineen.

Tarinoiden yhteenkuuluvuuden lisäksi olen kiinnittänyt paljon huomiota muistitiedon ja muistamisen luonteeseen jatkuvassa muutoksessa olevina prosesseina. Muistinvarainen tieto on erityisen altis sekoittumaan ja hakemaan vaikutteita toisaalta; joskus jopa siinä määrin, että puhutaan jo myyteistä, joissa todellisuus ja kertomus sekoittuvat. Yhtenä myyttinä olen esitellyt Suomen sodan vaiheita Hailuodossa. Vaikka sodasta esiintyvät tarinat poikkeavat paljon toisistaan, on mielestäni hyvin selkeää näyttöä sille, kuinka saarella on vuoden 1808 aikana venäläisten toimesta vierailtu ja kuinka kohtaamisia ovat värittäneet jonkinasteiset konfliktit paikallisten kanssa. Pohdin myös sotiin liittyviä sankarimyyttejä etenkin luodolla vaikuttaneen sissipääällikkö Löfvingin kannalta. Keskeinen tulkintani oli, kuinka muistitiedon myötä varsin kyseenalainen sotaherra saattoi vuosien saatossa kerätä itselleen myös positiivista mainetta ja sankarillista arvostusta.

Jatkossa Hailuodon sotien kulttuuriperintökohteet kaipaisivat vielä kokonaisvaltaisempaa tutkimusta. Arkeologiset kaivaukset erityisesti Pakopirtinrotkolla pystyisivät mahdollisesti tuomaan uudenlaisen näkökulman isovihan tapahtumiin ja osoittamaan, minkälaisia ihmistoiminnan merkkejä kultti- ja tarinapaikalta löytyy. Muistitiedon laajamittaisempi kartoittaminen onnistuisi haastatteleamalla nykyajan luotolaisia ja kyselemällä heiltä kohteisiin liittyvistä kokemuksista. Erityisesti kohteiden uusiokäyttöä voisi näin tutkia

muistamisen ja siihen liittyvien toimintojen näkökulmasta. Omassa tutkielmassani käyttämäni kirjallisuus on paikoin myös melko vanhaa, joten nykyaikaiset haastattelut voisivat auttaa tulkitsemaan tarinoissa tapahtuvia muutoksia. Ennen kaikkea jatkotutkimus olisi mittaamattoman arvokasta kohteiden tietoisuuden ja tunnustuksen kannalta. Lisääntyneet tutkimusintressit sotamäntyjä ja Pakopirtinrotkoa kohtaan voisivat tuoda paikallisyhteisön keskuudessa elävät tarinat kohteista tiiviimmin osaksi laajempaa kansallista muistia ja Suomen sotahistoriaa. Jatkotutkimukset voisivat myös auttaa kohteita saamaan tunnustuksen Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä, mikä mielestäni niille kuuluisi jo pelkästään kohteiden iän ja tarvitsemansa suojelun puolesta.

BIBLIOGRAFIA

Painamattomat lähteet

Itäpalo, J., Schulz, H-P. 2016: *Hailuodon strategisen yleiskaavan arkeologinen inventointi*. Keski-Pohjanmaan Arkeologiapalvelu.

Painetut lähteet

Frosterus, E.J. 1987 [1815]: Kertomus Hailuodon pitäjistä (suom. H. Wigren). Wigren, H. toim. *Tapahdumia vuosisatojen varrelta: Hailuodon seurakunta 400 vuotta*. 87–90. Koillismaan kirjapaino Oy. Kuusamo

Löfving, S. 2000 [1743]: *Tapani Löfving: Päiväkirja vuodelta 1743* (suom. H. Wigren). Hailuodon sivistystoimen julkaisu.

Tutkimuskirjallisuus

Connerton, P. 1989: *How societies remember*. Cambridge University Press. Cambridge.

Delle, J. 2008: A tale of two tunnels – Memory, archaeology, and the Underground Tunnel. *Journal of Social Archaeology*. 8(1). 63–93.

Hicks, S. 1988: Siitepölytodisteita Hailuodon varhaisesta asutuksesta. Julku, K., Satokangas, R. toim. *Hailuodon keskiaika*. 35–88. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys – Societas historica finlandiae septentrionalis. Rovaniemi.

Ikäheimo, J., Äikäs, T. 2018: Hanging tree as a place of memories – Encounters at a 1916 execution site. *Journal of Community Archaeology and Heritage*. 3/2018. 166–181. DOI: 10.1080/20518196.2018.1483997.

Julku, K. 1988. Hailuodon keskiaika . Julku, K., Satokangas, R. toim. *Hailuodon keskiaika*. 179-196. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys – Societas historica finlandiae septentrionalis. Rovaniemi.

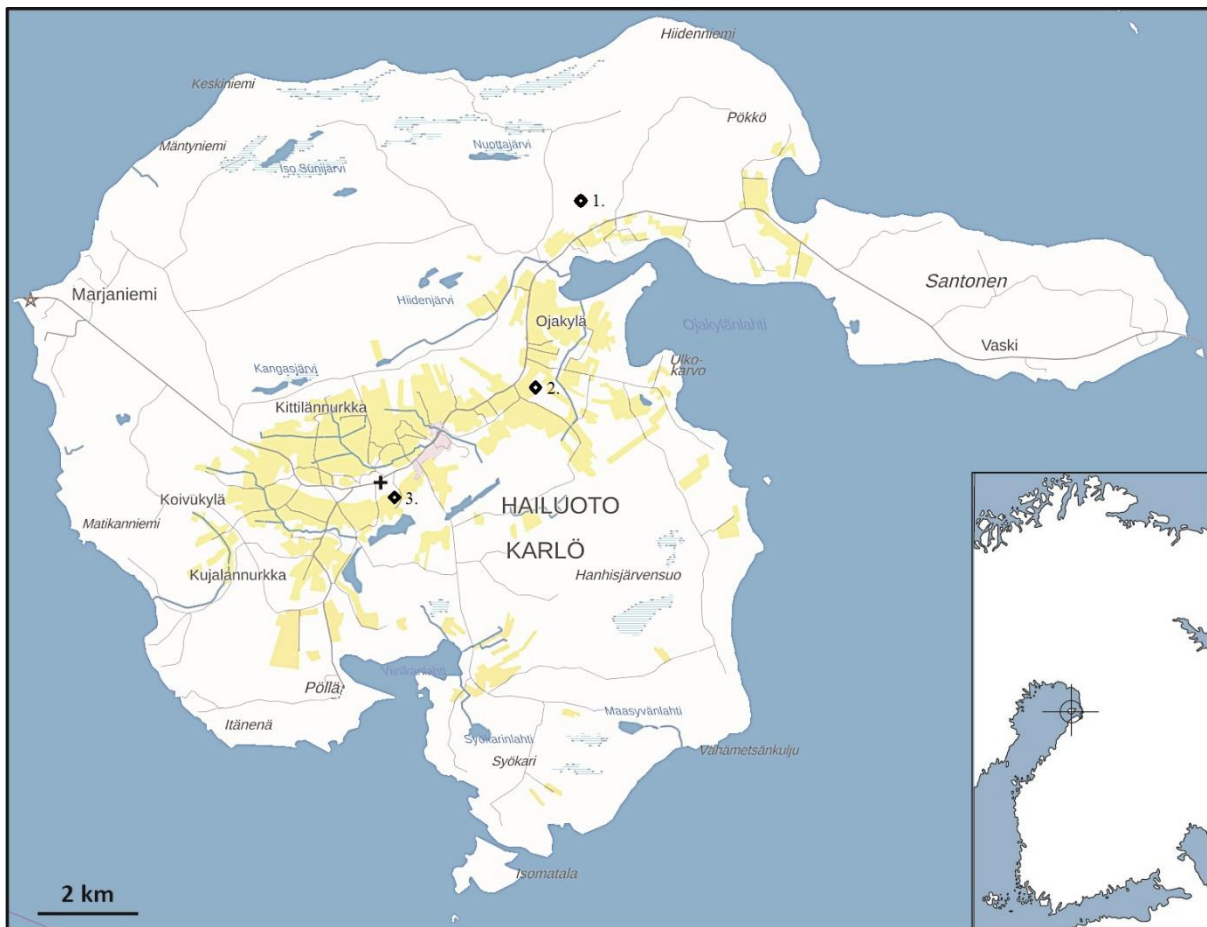
Kaleva 16.8.1964. ”Hailuodon sotamänty myrskyn runtelemana”.

Lappalainen, J., Ericson, W.L., Pylkkänen, A. 2008: *Suomen sodan historia 1808–1809*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Lindqvist, H. 2014: *Kun Suomi oli Ruotsi: valtakunnan hajottamista edeltäneiden 700 vuoden historia*. WSOY. Helsinki.

- Merilä, E. 2003: *Toisten nurkista – Hailuodon kulttuuriympäristöohjelma*. Tornion kirjapaino, Tornio.
- Paavola, K. 1988: *Domus pro templo – Hailuodon kirkon varhaisvaiheet*. Julku, K., Satokangas, R., toim. *Hailuodon keskiaika*. 9-34. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys – Societas historica finlandiae septentrionalis. Rovaniemi.
- Paulaharju, A. 1949: Vanhoja sotamuistoja Hailuodosta. *Sotamuseo 1949*. 63-77. Satakunnan kirjateollisuus oy:n kirjapaino. Pori.
- Paulaharju, S. 1914: *Kuvauksia Hailuodosta: vanhan väen muistelmien mukaan*. 147–155. Kansanvalistusseura. Helsinki.
- Raivo, P. 2015: Politics of memory: Historical battlefields and sense of place. *Nordia Geographical Publications*. 44: 4. 95–100.
- Rauta, V. 1943: *Isoviha*. Kustannusosakeyhtiö Sanatar. Helsinki.
- Salonen, E. ”Eikä monikaan pelastunut”. Suomen Kuvalehti 30/2018. 29–35.
- Sihvo, A. 1943: Esipuhe. Rauta, V. 1943: *Isoviha*. Kustannusosakeyhtiö Sanatar. Helsinki.
- Suomela, J.L. 1969: *Hailuoto – kotiseutumme*. Kirjapaino osakeyhtiö Kaleva.
- Suomela, J.L. 1979: *Hailuoto III*. Oy. Liiton kirjapaino. Oulu.
- Vilkuna, K.H.J. 2005: *Viha: perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Vilkuna, K.H.J. 2006: *Paholaisen sota*. Kustannusosakeyhtiö Teos. Helsinki.
- Wigren, H. 1987: Yhteenvedo tapahtumista kuluneilta vuosisadoilta. Wigren, H. toim. *Tapahtumia vuosisatojen varrelta: Hailuodon seurakunta 400 vuotta*. 14–19. Koillismaan kirjapaino Oy. Kuusamo.
- Wigren, H. 1992: *Hailuotolaisten ruotusotilaista*. Koillismaan kirjapaino Oy. Kuusamo.
- Yleisradio. Pimeä historia. Jakso 1: Pimeä historia: Viimeisellä rannalla. <https://areena.yle.fi/1-2654518>.

LIITTEET



Kuva 1. Kohteiden sijainti Hailuodon kartalla numeroilla merkittyinä. Kohde 1 on Pakopirtinrotko, kohde 2 Askelin sotamänty ja kohde 3 Kestin sotamänty (karttapohja: Maanmittauslaitos).



Kuva 2. Pakopirtinrotko on luonnonmuodostuma Hyypännäellä. Perimätiedon mukaan rotkossa on sijainnut isovihan aikana suomalaisten pakolaisten piilopirtti. Kuva: Janne Ikäheimo.



Kuva 3. Kestin sotamänty on latvansa menettänyt kelohonka, joka sijaitsee Kestintien varrella Hailuodossa. Perimätiedon mukaan männyn luona käytiin pikkuvihan aikainen taistelu Tapani Löfvingin ja majuri Zuchinin joukkojen välillä. Kuva: Jaakko Ervasti.



Kuva 4. Askelin sotamänty erottuu kokonsa ansiosta, vaikka ympäristö onkin metsittynyt huomattavasti viimeisen vuosisadan aikana. Mäntyä pidetään yleisimmin Suomen sodan aikaisena taistelupaikkana, mutta monissa kertomuksissa Askelin sotamänty liitetään myös pikkuvihan kahakkaan. Kuva: Jaakko Ervasti.



Kuva 5. Askelin sotamänty on rauhoitettu luonnonsuojelulain nojalla. Kuva: Jaakko Ervasti.



Kuva 6. Kummassakin sotamännysssä voi huomata teräaseella tehtyjä reikiä. Tarinoiden mukaan muun muassa Askelin sotamännystä on myöhemmin kaivettu tykinkuulia irti. Kuvassa Kestin sotamänty. Kuva: Jaakko Ervasti.